

KACPER GÓRNIAK

MANDAT NA WYPADEK ŚMIERCI W PRAWIE FRANCUSKIM

1. WPROWADZENIE

W dniu 25 listopada 2018 r. weszła w życie ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej¹. Jej najważniejszym, choć nie jedynym, rezultatem jest pojawienie się w polskim porządku prawnym instytucji zarządcy sukcesyjnego. Lektura uzasadnienia projektu ustawy prowadzi do wniosku, że jej twórcy nie inspirowali się żadnym konkretnym rozwiązaniem pochodzącym z innego systemu prawnego². Wychodzili oni zapewne z założenia, że tworzą od podstaw nową instytucję prawną. Trudno się zresztą temu dziwić. Polska nauka prawa spadkowego nie wypracowała jeszcze zbyt wielu opracowań o charakterze prawnoporównawczym. W szczególności nie zajmowano się dotąd w ujęciu komparatystycznym instrumentami służącymi do zarządzania majątkiem pozostawionym przez spadkodawcę³. Artykuł ten ma za zadanie choć częściowo wypełnić tę lukę.

Ustawodawca polski nie jest pierwszym, który zdecydował się odpowiedzieć na zagrożenie wynikające z braku zarządu nad przedsiębiorstwem po śmierci przedsiębiorcy. W 2006 r. uczyniono to już we Francji w ramach

¹ Dz. U. poz. 1629.

² Zob. *Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, dostępne na stronach Sejmu RP, Sejm VIII kadencji, druk nr 2293 (<http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=2293>).

³ Zob. jedynie A. K o z i o ł, *System administracji spadku w porządkach prawnych państw kręgu anglosaskiego*, „Rejent” 2006, z. 2, s. 119–132.

ustawy reformującej francuskie prawo spadkowe z 23 czerwca 2006 r.⁴, która weszła w życie 1 stycznia 2007 r. Ustawa ta w sposób zasadniczy zmieniła oblicze francuskiego prawa spadkowego, a jednym z głównych motywów jej uchwalenia było ułatwienie sukcesji przedsiębiorstwa⁵. Część wprowadzonych na jej podstawie rozwiązań określa się wręcz jako „pakiet spadkowy dla przedsiębiorców”⁶. Kluczowym elementem tego „pakietu” są nowe mechanizmy zarządzania spadkiem⁷, realizowane przez specjalnego mandatariusza, które uregulowano w art. 812–814-1 Code civil (dalej: CC).

2. MANDAT NA WYPADEK ŚMIERCI I INNE NOWE INSTRUMENTY ZARZĄDZANIA SPADKIEM

W ramach art. 812–814-1 CC wprowadzono trzy instytucje, nazywane mandatami spadkowymi (*les mandats successoraux*), które w ten lub inny sposób nawiązują do konstrukcji francuskiej umowy mandatu (*le mandat*), uregulowanej w art. 1984 i n. CC. Zaznaczmy dla porządku, że francuska umowa mandatu jest bliska polskiej umowie zlecenia, ale do jej istoty należy upoważnienie do działania w imieniu mandanta, czyli reprezentacji (*la représentation*)⁸, podczas gdy dla polskiej umowy zlecenia jest to element fakultatywny (art. 734 § 2 k.c.). Co więcej, prawo polskie, za wzorem niemieckim, rozróżnia pełnomocnictwo rozumiane jako odrębny typ upoważniającej czynności prawnej, co jest konstrukcją obcą prawu francuskiemu, w którym prawo do reprezentacji jest tylko skutkiem zawarcia umowy mandatu (lub ewentualnie powstaje w ramach innych stosunków prawnych, ale nigdy samodzielnie). Co więcej, francuskie słowo *le mandat* jest obecnie wykorzystywane w ustawie do nazwania instytucji, które z umową zlecenia (rzymskim *mandatum*) mają niewiele wspólnego (jak na przykład omawiany tu *mandat à effet posthume*) czy wręcz nie mają nic wspólnego (jak wspomniany niżej *mandataire successoral désigné en justice*, powoływany

⁴ Loi n° 2006–728 du 23 juin 2006 portant réforme des successions et des libéralités, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000637158&categorieLien=cid>; dalej: ustawa z 23 VI 2006 r.

⁵ A. M. Leroyer, J. Rochfeld, *Législation française*, „Revue Trimestrielle de Droit Civil” (dalej: RTDciv.) 2006, nr 3, s. 613.

⁶ P. Cenac, M. Clermon, *Le „package successoral” du chef d’entreprise*, „La Semaine Juridique Notariale et Immobilière” 2007, nr 49, s. 1323.

⁷ Przekład na język polski francuskich przepisów o mandacie na wypadek śmierci opublikowany jest w niniejszym zeszycie KPP na s. 1023–1025.

⁸ J. Huet, *Traité de droit civil. Les principaux contrats spéciaux*, Paris 1996, s. 953.

przez sąd). Ze względu na istotne różnice między polską umową zlecenia i polską (a właściwie niemiecką) konstrukcją pełnomocnictwa a francuskim *le mandat* (zaczynającym oznaczać już nie tylko stosunki umowne, ale nawet ustanawiane przez sąd) będę w tej pracy konsekwentnie nazywał ten ostatni mandatem. Dzięki temu nie dojdzie do nasuwającego się — lecz z punktu widzenia metody prawnoporównawczej błędnego — pomieszania *le mandat* ze zleceniem.

Treścią nowych, szczególnych postaci mandatu w prawie francuskim jest przyznanie osobie trzeciej (którą może być jeden ze spadkobierców) upoważnienia i zaciągnięcie przez tę osobę zobowiązania, których treścią jest zarządzanie spadkiem lub jego częścią. Ustawa reguluje trzy rodzaje mandatów spadkowych odrębnie, za kryterium podziału przyjmując sposób ich powstania:

a) *mandat à effet posthume*, czyli mandat na wypadek śmierci, udzielany przez spadkodawcę za zgodą mandatariusza (art. 812–812-7 CC); nie należy mylić go z mandatem *post mortem*, za który we Francji uważa się zwykłą umowę mandatu, w której zastrzeżono, że nie gaśnie ona mimo śmierci mandanta (a więc jest skuteczna także *post mortem*), co odpowiada konstrukcji nazywanej w Niemczech *transmortale Vollmacht*, a w Polsce pełnomocnictwem niegasnącym mimo śmierci mocodawcy (art. 101 § 2 k.c.); mandat *post mortem* jest we Francji dopuszczalny na zasadach ogólnych i podlega on wyłącznie ogólnym przepisom o umowie mandatu (art. 1984 CC i n.)⁹;

b) *mandataire désigné par convention*, czyli mandatariusz powoływany na skutek umowy ze spadkobiercami, do którego w myśl art. 813 CC stosuje się przepisy o zwykłym mandacie (czyli art. 1984 i n. CC);

c) *mandataire successoral désigné en justice*, czyli mandatariusz spadkowy powoływany w drodze orzeczenia sądu (art. 813-1–814-1 CC)¹⁰.

⁹ N. L e v i l l a i n, *Fasc. 300: Succession — Mandat à effet posthume*, w: *Juris-Classeur. Notarial Formulaire*, Lexis 360.fr 2017, uw. 5; G. W i c k e r, *Synthèse — Mandats successoraux: mandat à effet posthume*, w: *Juris-Classeur Civil Code*, Lexis 360.fr 2019, art. 812–812-7, uw. 5.

¹⁰ W 2007 r. — ustawą z dnia 5 III 2007 r. (loi n° 2007–293 du 5 mars 2007 réformant la protection de l'enfance, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000823100&categorieLien=id>) wprowadzono jeszcze jedną szczególną postać mandatu, również pomyślaną głównie jako instrument służący zapewnieniu przedsiębiorstwu odpowiedniego zarządu w nadzwyczajnych okolicznościach. Chodzi o tzw. mandat przyszłej ochrony (*le mandat de protection future*), uregulowany w art. 477–488 i 492–494 CC, który jest umową zobowiązującą mandatariusza do reprezentowania mandanta na wypadek, gdyby mandant nie był w stanie samodzielnie zajmować się swoimi sprawami ze względu na pogorszenie się jego zdrowia psychicznego lub fizycznego. Umowa ta jest szeroko stosowana w praktyce w celu ochrony przedsiębiorstwa (A. R e y g r o b e l l e t, *Application pratique*

Z uwagi na oryginalność tego rozwiązania, będącego jedną z istotniejszych innowacji wprowadzonych w ramach ustawy z 23 czerwca 2006 r.¹¹, jak również spore podobieństwo do polskiego zarządu sukcesyjnego, warto przyrzeć się bliżej regulacji mandatu *à effet posthume*, czyli mandatu na wypadek śmierci.

3. PRZYCZYNY WPROWADZENIA MANDATU NA WYPADEK ŚMIERCI

Istota mandatu na wypadek śmierci polega na zobowiązaniu się osoby trzeciej i upoważnieniu jej przez spadkodawcę do zarządzania spadkiem po jego śmierci. Głównym uzasadnieniem dla wprowadzenia tej instytucji było zagwarantowanie, żeby śmierć przedsiębiorcy nie paraliżowała prowadzonej — indywidualnie bądź w formie spółki — działalności gospodarczej¹². Od jego uchwalenia kodeks Napoleona opierał się na założeniu, że zarządzać spadkiem natychmiast po śmierci spadkodawcy powinni jego najbliżsi jako spadkobiercy porządkowi. Ustawa (art. 724 CC) przyznaje im swoiste prawo do posiadania spadku (*la saisine*), nazywane w literaturze międzywojennej — w nawiązaniu do staropolskiego języka prawnego — wwiązaniem (lub sezyną)¹³. Wprowadzenie mandatu na wypadek śmierci jest wynikiem refleksji, według której wwiązanie nie odpowiada na współczesne wyzwania społeczno-ekonomiczne.

Wynika to z dwóch przyczyn. Po pierwsze stąd, że majątki spadkowe często składają się ze zorganizowanych, skomplikowanych i dynamicznych kompleksów majątkowych, jak przedsiębiorstwa i tytuły uczestnictwa w spółkach, które wymagają wykwalifikowanego i doświadczonego zarządcy. Po

des nouveaux mandats en droit des sociétés. Le cas du mandat à effet posthume, „La Semaine Juridique Notariale et Immobilière” 2009, nr 52, uw. 4). O ile mandat na wypadek śmierci zabezpiecza przedsiębiorstwo przed ryzykiem śmierci jego właściciela, o tyle mandat przyszłej ochrony jest odpowiedzią na ryzyko w postaci utraty przez niego zdolności do prowadzenia działalności (głównie z powodu choroby) — P. C e n a c, M. C l e r m o n, [przyp. 6], uw. 9–18.

¹¹ N. L e v i l l a i n, [przyp. 9], uw. 2.

¹² A. M. L e r o y e r, J. R o c h f e l d, [przyp. 5], s. 615–616; J. M a u r y, *Successions et libéralités*, Paris 2007, s. 117; S. F e r r é - A n d r é, *Le droit français du mandat à effet posthume. Une innovation attendue de la loi du 23 juin 2006*, „La Revue du Notariat” 2009, nr 111, s. 383; F. L a b e l l e - P i c h e v i n, *L’efficacité du mandat à effet posthume portant sur l’entreprise*, „Les Petites Affiches (Lextenso)” 2015, nr 34, s. 6.

¹³ Zob. M. P l a n i o l, *O spadkach*, przekł. pod red. J. Namitkiewicza, Warszawa 1927, s. 75–83.

drugie, nastąpiło — w stosunku do początków XIX w. — rozluźnienie więzi rodzinnych, co sprawia, że wwiązanie, zakładające w istocie, że w kwestii zarządzania spadkiem rodzina zmarłego sama dojdzie do pewnego porozumienia, nie może zapewnić efektywnego zarządu nad majątkiem spadkowym¹⁴. W konsekwencji, ustawodawca francuski zdecydował się przyznać planującemu sukcesję spadkodawcy możliwość wyłączenia mechanizmu wwiązania i zastąpienia go zarządem sprawowanym przez wybranego mandatariusza. W ten sposób władza spadkodawcy nad jego majątkiem rozciąga się na okres po jego śmierci, gdy wprawdzie właścicielami tego majątku stają się spadkobiercy, ale sposób zarządzania nim pozostaje zdeterminowany wolą spadkodawcy¹⁵. Rządzi on wówczas majątkiem spadkowym — jak obrazowo ujmuje się to w literaturze francuskiej — „z za grobu”¹⁶.

W prawie francuskim obecna jest również instytucja wykonawcy testamentu (*exécuteur testamentaire*), uważana zresztą w doktrynie — wedle dominującego poglądu — za szczególną postać mandatu¹⁷. Przed uchwaleniem ustawy z 23 czerwca 2006 r. kompetencje wykonawcy testamentu były jednak niewielkie, co starało się naprawiać orzecznictwo, przyznając mu dodatkowe uprawnienia¹⁸. Ustawa z 23 czerwca 2006 r. istotnie zmieniła regulację wykonawcy testamentu (obecnie art. 1025–1034 CC), zwiększając zakres jego kompetencji. Może on obecnie — jeśli testator go do tego upoważni — wejść w posiadanie dóbr ruchomych należących do spadku i sprzedawać je, o ile jest to konieczne do zaspokojenia długów spadkowych (art. 1029 ust. 3 i art. 1030 CC). Jeśli spadkobierca konieczny nie przyjmie spadku, to wykonawca może ponadto zbywać nieruchomości należące do spadku, rozporządzać funduszami, spłacać długi spadkowe i dzielić spadek pomiędzy spadkobierców i zapisobierców, o ile testator go do tego upoważnił (art. 1030-1 CC). Mimo tych zmian, dających instytucji wykonawcy testamentu „drugą szansę”, jej znaczenie pozostaje jednak we Francji — podobnie jak w Polsce, a inaczej niż w Niemczech — niewielkie¹⁹.

¹⁴ R. Libchaber, *Des successions en quête d'avenir*, RTDciv. 2016, nr 4, s. 736–737.

¹⁵ J. Maury, [przyp. 12], s. 117.

¹⁶ F. Labelle-Pichevin, [przyp. 12], s. 13.

¹⁷ F. Letellier, *Fasc. 220: Testaments — Exécuteur testamentaire*, w: *Juris-Classeur. Travail traité*, Lexis 360.fr 2017, uw. 10.

¹⁸ F. Letellier, [przyp. 17], uw. 8.

¹⁹ J. Maury, [przyp. 12], s. 163; F. Letellier, [przyp. 17], uw. 9.

4. STANOWISKO PRAWNE MANDATARIUSZA NA WYPADEK ŚMIERCI

Według art. 812-1-4 CC w sprawach nieuregulowanych do mandatu na wypadek śmierci należy stosować przepisy art. 1984–2010 CC o umowie mandatu. Mimo tego, a także samej nazwy, mandat na wypadek śmierci nie jest podtypem zwykłej umowy mandatu (art. 1984 i n. CC)²⁰. Przede wszystkim zwykły mandat — co do zasady — wygasa ze śmiercią mandanta (art. 2002 CC), a mandat na wypadek śmierci, przeciwnie, z tą chwilą wywołuje dopiero skutek²¹. Nadto, mandatariusz na wypadek śmierci — inaczej niż zwykły mandatariusz — działa w imieniu własnym, a jedynie na rachunek spadkobiercy²². Nie ma on zatem prawa do reprezentowania spadkobierców, które — o czym była już mowa — jest koniecznym elementem francuskiej umowy mandatu. Mandatariusz na wypadek śmierci zawiera umowy we własnym imieniu i sam zajmuje w powstałych stosunkach prawnych pozycję dłużnika lub wierzyciela. Tylko od niego wierzyciele mogą żądać spełnienia świadczenia i tylko do jego rąk powinni oni spełniać swoje świadczenia. We własnym imieniu występuje on także w postępowaniach sądowych i administracyjnych²³. W pewnym zakresie (na przykład przy zarządzaniu przedsiębiorstwem) mandatariusz jest jednak upoważniony do zbywania i nabywania dóbr, które należą do spadkobierców. Wówczas stanowisko prawne mandatariusza na wypadek śmierci jest bliskie pozycji francuskiego komisanta²⁴. Działa on we własnym imieniu, ale konsekwencje dokonywanych w ten sposób czynności prawnych mogą dotyczyć bezpośrednio sfery prawnej osób, na rachunek których są dokonywane²⁵. W doktrynie francuskiej taką konstrukcję określa się mianem reprezentacji nieprawidłowej (*la représentation imparfaite*)²⁶. Pełni ona tę samą funkcję co niemiecka konstrukcja upoważnienia do rozporządzania cudzym prawem (niem. *Ermächtigung*, zob. § 185 BGB).

Specyfika mandatu na wypadek śmierci polega ponadto na tym, że ze względu na chwilę wyzwolenia jego skutków prawnych mandantami (a więc

²⁰ Inaczej niż mandat *post mortem* (czyli skuteczny od chwili zawarcia umowy, a tylko niewygasający po śmierci mandanta).

²¹ J. Maury, [przyp. 12], s. 117; S. Ferré-André, [przyp. 12], s. 385–386; N. Levillain, [przyp. 9], uw. 3.

²² F. Labelle-Pichevin, [przyp. 12], s. 7 i 9; N. Levillain, [przyp. 9], uw. 3.

²³ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 90–92.

²⁴ N. Laurent-Bonne, *Aux origines du mandat à effet posthume*, „Revue des Contrats” 2013, nr 3, uw. 11; N. Levillain, [przyp. 9], uw. 119–120.

²⁵ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 90.

²⁶ Na temat reprezentacji nieprawidłowej zob. J. Huet, [przyp. 8], s. 965–969.

osobami, na rachunek których mandatariusz będzie działał) są ostatecznie spadkobiercy osoby, która ustanowiła mandat. Skutki tej czynności dotkną zatem kogo innego niż osoba, która zawarła umowę mandatu²⁷. Dlatego wprowadzenie mandatu na wypadek śmierci postrzegane jest generalnie jako rozszerzenie zakresu autonomii woli spadkodawcy i przykład kontraktualizacji prawa spadkowego²⁸.

Wreszcie, uzyskanie przez mandatariusza uprawnień dotyczących zarządzania spadkiem skutkuje tym, że — inaczej niż w wypadku zawarcia zwykłej umowy mandatu — uprawnienia te tracą sami spadkobiercy. Zostają oni pozbawieni prawa do posiadania spadku (lub jego części) w postaci wwiązania (*la saisine*)²⁹. Zarząd sprawowany przez mandatariusza na wypadek śmierci jest wyłączny i żaden ze spadkobierców nie może sprzeciwić się dokonywanym przez niego czynnościom³⁰. Spadkobiercy, z powodu ustanowienia mandatu na wypadek śmierci, tracą prawo do zarządzania dobrami objętymi tym mandatem, mając jedynie upoważnienie do ich zbycia na rzecz osoby trzeciej (co, w myśl art. 812-4 pkt 5 CC, prowadziłoby do wygaśnięcia mandatu)³¹.

Następuje, w rezultacie, rozejście się dwóch sfer: własności dóbr należących do spadku (przypadające spadkobiercom) i kompetencji do zarządzania tymi dobrami (służącej mandatariuszowi). Akceptacja dla takiej sytuacji prowadzi do wniosku, że ustawodawca francuski dopuścił rozwiązanie polegające na powiernictwie³², które może być nawet rozumiane jako odpo-

²⁷ S. Ferré-André, [przyp. 12], s. 385–386.

²⁸ S. Ferré-André, [przyp. 12], s. 385.

²⁹ F. Labelle-Pichevin, [przyp. 12], s. 7; S. Ferré-André, [przyp. 12], s. 385.

³⁰ G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 22.

³¹ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 117–118.

³² Jeszcze przed tym, jak wprowadzono do prawa francuskiego umowę powierniczą (*contrat de fiducie*), co stało się z mocy ustawy z 19 II 2007 r. (loi n° 2007–211 du 19 février 2007 instituant la fiducie, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000821047&dateTexte=&categorieLien=id>). Wcześniej prawodawstwo francuskie było generalnie przeciwne powiernictwu ze względu na leżące u podstaw kodeksu Napoleona przekonanie, że jest to instrument wspierający stosunki feudalne, wspierający wrogi *ancien régime*. Po 20 latach dyskusji akademickiej, przygotowywania projektów i mimo kilku nieudanych prób legislacyjnych, w 2007 r. wreszcie powiernictwo (fiducja) oficjalnie powróciło do francuskiego ustawodawstwa cywilnego (jakkolwiek praktyka francuska notowała od wielu lat zwiększającą się popularność nienazwanych postaci powiernictwa tworzonych przez uczestników obrotu). Umowa powiernicza jest obecnie uregulowana w art. 2011–2031 CC. Nie może ona zostać wykorzystana do zarządzania (z wykorzystaniem konstrukcji powierniczego przeniesienia własności) dobrami należącymi do spadku, ponieważ nie może stanowić aktu nieodpłatnego, będącego wyrazem szczodrości, lub dokonanego w interesie

wiednik anglosaskiego trustu; z tym jednak zastrzeżeniem, że mandatariusz (inaczej niż anglosaski *trustee*) nie staje się właścicielem powierzonej mu części majątku spadkowego, ale jedynie jest uprawniony do zarządzania nim³³. Jest to więc raczej, jak się twierdzi, *trust à la française*³⁴.

5. USTANOWIENIE MANDATU NA WYPADEK ŚMIERCI

Mandat na wypadek śmierci jest umową między spadkodawcą a wybraną osobą trzecią lub większą liczbą osób trzecich, ponieważ — jak stanowi art. 812-1-1 ust. 4 CC — musi on zostać przyjęty przez mandatariusza przed śmiercią spadkodawcy. Mimo to ustawa rozdziela czynności udzielenia mandatu i jego przyjęcia, dzięki czemu formalnie nie muszą one być objęte jednym dokumentem (co w obliczu zastrzeżenia formy urzędowej jest też wskazówką dla notariuszy lub ewentualnie innych urzędników), jakkolwiek materialnie składają się w jedną umowę³⁵. Treścią mandatu jest przyznanie mandatariuszowi upoważnienia i zaciągnięcie przez niego obowiązku do zarządzania całością lub częścią majątku spadkowego po śmierci spadkodawcy w imieniu własnym, a na rachunek i w interesie jednego lub wielu oznaczonych w umowie spadkobierców (art. 812 ust. 1 CC).

Spadkodawca może powołać na mandatariusza osobę fizyczną lub prawną, która ma pełną zdolność do czynności prawnych (art. 812 ust. 3 CC), z wyłączeniem osób, wobec których orzeczono zakaz prowadzenia działalności gospodarczej (art. 812 ust. 3 CC) w sytuacji, w której przedmiotem mandatu mają być dobra przeznaczone do prowadzenia tej działalności, oraz

powiernika (art. 2013 CC). Wykluczenie zastosowania umowy powierniczej w celu zarządzania spadkiem miało ponoć zapobiec tworzeniu niepotrzebnej konkurencji dla nowo wprowadzonego mandatu na wypadek śmierci (zob. L. P a p a ĩ s, *Le mandat à effet posthume: proposition de réforme*, „Droit de la Famille” 2014, nr 12, s. 2). Argument ten nie jest przekonujący, ponieważ umowa powiernicza pozwala na spełnienie innych, dodatkowych funkcji, przede wszystkim dlatego, że prowadzi (inaczej niż mandat na wypadek śmierci) do nabycia własności powierzanych dóbr. Może ponadto wiązać aż 33 lata (art. 2018 pkt 2 CC), a więc znacznie dłużej niż mandat na wypadek śmierci. Rzeczywistą przyczyną takiego wyłączenia była raczej obawa, że umowa powiernicza umożliwi obchodzenie przepisów o rezerwie (zob. A. B r a u n, w: *Cases, Materials and Text on Property Law*, red. S. van Erp, B. Akkermans, Oxford 2012, s. 574; C. W i t z, *Fasc. 10: Fiducie*, w: *Juris-Classeur Civil Code*, Lexis 360.fr 2012, art. 2011–2030, uw. 31–31).

³³ A. M. L e r o y e r, J. R o c h f e l d, [przyp. 5], s. 616; J. M a u r y, [przyp. 12], s. 117; R. L i b c h a b e r, [przyp. 14], s. 738; S. F e r r é - A n d r é, [przyp. 12], s. 385; N. L e v i l l a i n, [przyp. 9], uw. 2.

³⁴ G. W i c k e r, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 11; N. L e v i l l a i n, [przyp. 9], uw. 3.

³⁵ G. W i c k e r, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 5 i 7.

— w każdym przypadku — notariuszy biorących udział w aktach związanych z planowaniem spadkobrania przez danego spadkobiercę (art. 812 ust. 4 CC). W przypadku takich notariuszy występuje bowiem oczywisty konflikt interesów³⁶. Mandatariuszem może być w szczególności jeden ze spadkobierców (art. 812 ust. 2 CC). Działa on wówczas jako mandatariusz w imieniu własnym, ale na wspólny rachunek swój i pozostałych spadkobierców objętych mandatem³⁷. Mandatariusz może wykonywać swoje uprawnienia, chociażby wśród spadkobierców były osoby małoletnie lub objęte ochroną (opieką, kuratelą i in.) (art. 812-1 CC). Powinna to być wręcz sytuacja typowa. Jedną z ważniejszych sytuacji, mającą uzasadnić powołanie mandatariusza na wypadek śmierci, jest ta, w której spadkobiercami zostają osoby małoletnie, niezdolne do prowadzenia przedsiębiorstwa lub z innych przyczyn niezdadne do kontynuowania działalności gospodarczej³⁸.

Nie ma przeszkód, aby ustanowiono więcej niż jednego mandatariusza. Może to służyć złagodzeniu ryzyka, że mandat zostanie wykorzystany w sposób nieuczciwy (mandatariusze mogą kontrolować się wzajemnie) lub w ogóle stworzeniu mechanizmu kolektywnego zarządzania przedsiębiorstwem po śmierci spadkodawcy (swoistej „rady dyrektorów”)³⁹. Można także ustanowić kilku mandatariuszy w porządku sukcesywnym, a więc tak, by sprawowali swoje zadania jeden po drugim w określonych odstępach czasowych⁴⁰ albo by dalszy mandatariusz sprawował swoją funkcję na wypadek, gdyby pierwszy zmarł, zrezygnował lub z innych względów utracił swoje uprawnienia⁴¹. Nadto, dopuszczalne jest ustanowienie kilku mandatariuszy w taki sposób, by każdy z nich zarządzał inną częścią spadku⁴².

Mandat na wypadek śmierci jest instrumentem, który istotnie rozszerza zakres autonomii spadkodawcy, a ogranicza uprawnienia spadkobierców, stąd jego ustanowienie wymaga spełnienia rygorystycznych przesłanek⁴³.

Po pierwsze, mandatariusz musi wyrazić zgodę na jego ustanowienie przed śmiercią spadkodawcy (art. 812-1-1 ust. 4 CC). Gdyby tego nie uczynił, mandat staje się nieważny, a późniejsza zgoda (wyrażona po śmierci spadkodawcy) nie wywoła żadnych skutków prawnych⁴⁴.

³⁶ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 23.

³⁷ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 22.

³⁸ A. M. Leroyer, J. Rochfeld, [przyp. 5], s. 615–616.

³⁹ J. Maury, [przyp. 12], s. 118; S. Ferré-André, [przyp. 12], s. 388.

⁴⁰ F. Labelle-Pichevin, [przyp. 12], s. 8.

⁴¹ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 25.

⁴² N. Levillain, [przyp. 9], uw. 26.

⁴³ F. Labelle-Pichevin, [przyp. 12], s. 7.

⁴⁴ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 12.

Po drugie, mandat musi być usprawiedliwiony poważnym i słusznym interesem (*intérêt sérieux et légitime*) związanym z osobą spadkobierców lub majątkiem spadkowym, a motywy te powinny zostać sprecyzowane w treści mandatu (art. 812-1-1 ust. 1 CC). Jest to bardzo istotne zawężenie zakresu zastosowania nowej instytucji. Wwiązanie (*la saisine*) jest podstawowym elementem budującym francuskie prawo spadkowe, chroniącym autonomię rodziny. Tylko więc ważne powody (poważny i słuszny interes) mogą uzasadniać decyzję spadkodawcy o tym, by od niego odstąpić⁴⁵. Akt notarialny powinien zawierać dokładne wskazanie okoliczności, które uzasadniają ustanowienie mandatu. Sam fakt, że w skład przyszłego spadku wejdzie przedsiębiorstwo, nie jest tu jeszcze wystarczającym uzasadnieniem. Muszą dodatkowo wystąpić okoliczności, które wskazują na to, że konkretni spadkobiercy nie mogliby sami zarządzać przedsiębiorstwem, na przykład dlatego, że nie znają się na prowadzeniu działalności gospodarczej lub z jakiegokolwiek przyczyny są do tego niezdolni⁴⁶. Ponieważ mandat musi dotyczyć imiennie wskazanych spadkobierców, to i ta część uzasadnienia powinna odnosić się do konkretnych spadkobierców i wyjaśniać, dlaczego akurat oni nie powinni zarządzać spadkiem⁴⁷. Przesłanka ta ma też swoją stronę pozytywną, to znaczy jest ona spełniona, o ile kwalifikacje mandatariusza pozwalają sądzić, że nadaje się on do zarządzania określonymi dobrami. Jeśli, na przykład, przedmiotem zarządu mają być dobra służące do prowadzenia działalności reglamentowanej przez prawo publiczne, to poważny i słuszny interes uzasadnia ustanowienie mandatu, tylko jeżeli mandatariusz — działający zawsze w imieniu własnym — dysponuje uprawnieniami, które pozwalają na prowadzenie tej działalności⁴⁸. W pojęciu słusznego interesu mieści się ponadto warunek proporcjonalności. Mandat na wypadek śmierci może być ustanowiony, jeżeli jest środkiem proporcjonalnym do osiągnięcia wskazanego celu⁴⁹. To, czy rzeczywiście istniał poważny i słuszny interes, uzasadniający ustanowienie mandatu, podlega kontroli sądu, który może uchylić mandat na wniosek spadkobiercy w razie braku takiego interesu lub jego odpadnięcia (art. 812-4 pkt 3° CC).

Po trzecie, mandat na wypadek śmierci może być ustanowiony tylko na czas oznaczony⁵⁰. Zgodnie z ustawą są to najwyżej dwa lata (liczone od

⁴⁵ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 69.

⁴⁶ G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 12.

⁴⁷ S. Ferré-André, [przyp. 12], s. 386–387; F. Labelle-Pichevin, [przyp. 12], s. 8–9.

⁴⁸ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 20.

⁴⁹ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 69.

⁵⁰ S. Ferré-André, [przyp. 12], s. 388–389.

śmierci spadkodawcy), jakkolwiek sąd może raz lub więcej razy wydłużać ten okres na nie więcej niż pięć lat (art. 812-1-1 ust. 2 zd. 1 CC). Wyjątkowo, gdy jest to konieczne ze względu na niezdolność spadkobierców, ich wiek lub konieczność zarządzania dobrami służącymi do działalności gospodarczej, można ustanowić mandat na wypadek śmierci na okres nieprzekraczający pięciu lat. Wtedy także możliwe jest przedłużenie mandatu raz lub więcej razy przez sąd na tych samych zasadach (art. 812-1-1 ust. 2 zd. 2 CC). Dopuszczalne jest zastrzeżenie w treści mandatu warunku rozwiązującego (tak by ustawał on wraz ze ziszczeniem się zdarzenia przyszłego i niepewnego), byleby okres zależności od warunku nie przekroczył dwóch lat⁵¹. Mandat na wypadek śmierci zawsze jest więc rozwiązaniem doraźnym, służącym do zapewnienia dobrom należącym do spadku tymczasowego (a nie stałego) zarządu⁵².

Po czwarte, mandat musi zostać udzielony oraz zaakceptowany w formie urzędowej (w rozumieniu art. 1369 CC, a więc w szczególności przed notariuszem). Jest to zastrzeżenie formy pod rygorem nieważności⁵³. Jego celem jest to, by notariusz (lub ewentualnie inny urzędnik publiczny) poinformował przedsiębiorcę i mandatariusza o zakresie i konsekwencjach mandatu na wypadek śmierci, a ponadto zadbał o spełnienie rygorystycznych przesłanek jego dokonania⁵⁴. Ustawa nie przewiduje obowiązku upublicznienia mandatu na wypadek śmierci w żadnym rejestrze publicznym (na przykład rejestrze przedsiębiorców)⁵⁵.

Po piąte, mandat na wypadek śmierci może uprawniać do zarządzania spadkiem lub jego częścią tylko na rachunek konkretnych, imiennie wskazanych spadkobierców. Nie jest dopuszczalne ustanowienie takiego mandatu ze skutkiem dla nieoznaczonych spadkobierców⁵⁶. Przez pojęcie spadkobiercy (art. 812 CC) należy jednak rozumieć nie tylko spadkobiercę ustawowego lub testamentowego, lecz także zapisobiercę uniwersalnego (*legataire universel* — art. 1003 CC) i zapisobiercę pod tytułem uniwersalnym (*legataire à titre universel* — art. 1010 CC), a nawet zapisobiercę pod tytułem szczególnym (*legataire particulier*; zob. art. 1002 CC; taki zapis ma w prawie francuskim bezpośredni skutek rozporządzający)⁵⁷. Dotyczy to również spadkobierców i zapisobierców (uniwersalnych, pod tytułem uniwersalnym

⁵¹ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 65.

⁵² N. Levillain, [przyp. 9], uw. 62.

⁵³ S. Ferré-André, [przyp. 12], s. 387.

⁵⁴ F. Labelle-Pichevin, [przyp. 12], s. 7.

⁵⁵ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 79.

⁵⁶ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 39.

⁵⁷ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 38.

lub szczególnym), których ustanowiono umownie w ramach tzw. powołania umownego (*institution contractuelle*), umieszczanego w umowach między małżonkami (tzw. *donations de biens à venir*) i dopuszczalnego w drodze wyjątku od generalnego zakazu umów o spadek⁵⁸.

Zawarcie umowy mandatu na wypadek śmierci między spadkodawcą i mandatariuszem wiąże w zasadzie od razu, jakkolwiek skutki tej umowy zaktualizują się dopiero po śmierci spadkodawcy. Każda ze stron może jednak przed tą chwilą jednostronnie zrezygnować z powstałego stosunku prawnego. Mandat na wypadek śmierci może bowiem zostać wypowiedziany przez spadkodawcę bądź mandatariusza w dowolnej chwili przed rozpoczęciem jego wykonywania (art. 812-1-1 ust. 5 CC). Spadkodawca może wypowiedzieć mandat, nawet jeśli mandatariusz wcześniej go zaakceptował⁵⁹. Ustawa nie zastrzega dla takiego wypowiedzenia żadnej formy. W doktrynie twierdzi się, że dopuszczalne i skuteczne jest wypowiedzenie mandatu na wypadek śmierci dokonane przez spadkodawcę w testamencie⁶⁰.

6. KOMPETENCJE MANDATARIUSZA NA WYPADEK ŚMIERCI

Mandatariusz uzyskuje całość przyznanych mu (przez ustawę lub samego spadkodawcę) uprawnień dopiero po przyjęciu spadku przez spadkobiercę, na rachunek którego ma działać. Przed przyjęciem spadku przez takiego spadkobiercę mandatariusz może dokonywać tylko wymienionych w art. 784 CC czynności zachowawczych (*les actes conservatoire*). Należą do nich, w szczególności, czynności tymczasowego zarządzania bieżącymi sprawami, konieczne do kontynuowania krótkoterminowej działalności przedsiębiorstwa należącego do spadku (art. 784 ust. 4 CC). Podjęcie czynności w wykonaniu mandatu na wypadek śmierci przez mandatariusza nie ma wpływu na ocenę, czy spadkobierca skorzystał z prawa do przyjęcia lub odrzucenia spadku (art. 812-1-2 CC), a więc w szczególności nie może być poczytywane jako milczące przyjęcie spadku.

Po przyjęciu spadku, mandatariusz powinien sprawować swoje zadania zgodnie z treścią mandatu, wynikającą z zawartej umowy. W braku szczegółowego sprecyzowania granic jego upoważnienia, powinien on zarządzać lub sprawować pieczęć (*administrer ou de gérer*) nad całością lub częścią spadku. W ogólności, chodzi przede wszystkim o zwykły, bieżący zarząd dobra-

⁵⁸ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 38.

⁵⁹ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 14.

⁶⁰ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 14.

mi należącymi do spadku⁶¹. Mandatariusz może wykonywać tzw. *actes d'administration* (czynności zarządu), rozumiane tak samo, jak w przypadku umowy mandatu ogólnego (upoważniającego, zgodnie z art. 1988 CC, właśnie generalnie do *les actes d'administration*)⁶², a zarazem bliskie polskiemu pojęciu „czynności zwykłego zarządu”. Czynności zarządu (*les actes d'administration*) obejmują wszelkie działania służące do normalnego korzystania z dóbr objętych zarządem i zapewnienia ich bieżącej eksploatacji⁶³. Co do zasady, mandatariusz na wypadek śmierci nie może dokonywać czynności prowadzących do zbycia dóbr ani innych istotnych zmian majątkowych (*actes de disposition*) na przykład przyjęcia bądź odrzucenia spadku, zbycia spadku i/lub jego składników⁶⁴. Od tej reguły są jednak bardzo istotne wyjątki. Jeśli przedmiotem zarządu jest przedsiębiorstwo lub inne dobro, w przypadku którego zbywanie i nabywanie pewnych dóbr jest naturalnym elementem zarządzania, to mandatariusz — w granicach zwykłego zarządu — może nabywać dobra, zbywać je i zaciągać zobowiązania; nie może jednak zaciągać kredytów, zabezpieczać zobowiązań przez ustanowienie zastawu lub hipoteki ani podejmować innych czynności nastawionych na rozwój (a nie zachowanie) przedsiębiorstwa⁶⁵. Ze względu na wątpliwości do kwalifikowania poszczególnych czynności jako objętych bądź nie mandatem na wypadek śmierci z mocy ustawy, w doktrynie postuluje się szczegółowe określanie kompetencji mandatariusza w umowie⁶⁶. Jakkolwiek spadkobiercy tracą prawo do zarządzania aktywami objętymi mandatem na wypadek śmierci, to mogą oni nadal je zbywać. W wyroku z 12 maja 2010 r. francuski Sąd Kasacyjny (Cour de cassation) stwierdził, że mandatariusz na wypadek śmierci nie może sprzeciwić się rozporządzaniu przez spadkobierców dobrami, którymi ma on zarządzać⁶⁷.

Podążając za utrwalonym w nauce francuskiej podziałem czynności wykonywanych w ramach pieczy nad majątkiem na czynności zachowawcze (*actes conservatoire*), czynności zwykłego, bieżącego zarządu (*actes d'administration*) oraz czynności prowadzące do przesunięć majątkowych (*actes de disposition*), można podsumować, że do chwili przyjęcia spadku przez za-

⁶¹ F. Labelle-Pichevin, [przyp. 12], s. 9.

⁶² G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 18.

⁶³ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 83.

⁶⁴ F. Labelle-Pichevin, [przyp. 12], s. 11; N. Levillain, [przyp. 9], uw. 87.

⁶⁵ F. Labelle-Pichevin, [przyp. 12], s. 12; N. Levillain, [przyp. 9], uw. 88–89; G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 18.

⁶⁶ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 83.

⁶⁷ Wyrok Cour de cassation z 12 V 2010 r., n° 09-10.556, JCPN 2010, 1351, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?idTexte=JURITEXT000022213996>.

interesowanego spadkobiercę mandatariusz na wypadek śmierci może dokonywać jedynie czynności zachowawczych, a po przyjęciu spadku — w okresie trwania mandatu — czynności zwykłego zarządu. Nie może natomiast wykonywać czynności prowadzących do przesunięć majątkowych, z wyjątkiem sytuacji, gdy jest to naturalny element zarządzania określonym dobrem, jak ma to miejsce w przypadku przedsiębiorstwa.

Jeśli spadkobierca objęty mandatem przyjmie spadek z ograniczeniem odpowiedzialności do wartości aktywów netto (*l'acceptation à concurrence de l'actif net*, zwane dawniej przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza), to mandatariusz jest zobowiązany to uwzględnić. Nie powinien on zaspokajać wierzycieli spadku ponad granicę odpowiedzialności przysługującej spadkobiercy. Jeśli to uczyni, nie będzie mógł się w tym zakresie rozliczyć z poniesionego wydatku, a ponadto odpowiada za wyrządzoną spadkobiercy szkodę⁶⁸.

Ustawa przewiduje ponadto, że w razie kolizji między kompetencjami wykonawcy testamentu oraz mandatariusza na wypadek śmierci, pierwszeństwo przysługuje temu pierwszemu. Co do zasady, kolizja taka nie powinna się pojawić, ponieważ zasadniczym zadaniem wykonawcy testamentu jest realizacja ostatniej woli spadkodawcy, a nie zarządzanie spadkiem (art. 1025 CC). Wykonawca testamentu — w wyjątkowych sytuacjach (na przykład gdy jest to konieczne do spłacenia długów spadkowych lub gdy testator przyzna mu takie uprawnienia w braku dziedziców koniecznych) — może być jednak upoważniony do zbywania przedmiotów należących do spadku (zob. art. 1029–1030-1 CC). Wówczas kompetencje wykonawcy mają pierwszeństwo, a mandatariusz na wypadek śmierci powinien mu ustąpić⁶⁹.

Przedmiotem zarządu sprawowanego przez mandatariusza na wypadek śmierci może być całość lub część spadku (art. 812 CC). Powołujący mandatariusza spadkodawca powinien sprecyzować, czy ma on zarządzać całym spadkiem, czy też jego wybranymi składnikami. Jest to ważny element treści tej czynności prawnej, ponieważ o dopuszczalności mandatu decyduje istnienie poważnego i słusznego interesu w jego ustanowieniu, a ten musi zostać odniesiony do konkretnego przedmiotu, który jest objęty mandatem⁷⁰. Przedmiotem tym, poza spadkiem jako całością, mogą być, w szczególności, przedsiębiorstwo prowadzone przez spadkodawcę jako osobę fizyczną, jak również tytuły uczestnictwa w spółkach prawa handlowego, o ile wchodzi w skład spadku⁷¹. W tym ostatnim wypadku mandatariusz powinien,

⁶⁸ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 97.

⁶⁹ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 99.

⁷⁰ G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 10.

⁷¹ G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 20–21.

w ramach sprawowanego zarządu, wykonywać prawa i obowiązki, które przysługiwały spadkodawcy jako współnikowi⁷². Dochodzi wówczas do wykonywania przez mandatariusza cudzych praw i obowiązków, ponieważ rzeczywistymi współnikami są spadkobiercy. Uznano jednak, że mandat na wypadek śmierci jest samodzielną i szczególną podstawą do uczestniczenia przez mandatariusza w zgromadzeniach współników oraz głosowania na nich, i dlatego nie jest konieczne spełnianie przewidzianych w przepisach prawa spółek przesłanek dotyczących reprezentacji na zgromadzeniach współników⁷³.

7. WZAJEMNE ZOBOWIĄZANIA MANDATARIUSZA NA WYPADEK ŚMIERCI I SPADKOBIERCÓW

Mandatariusz na wypadek śmierci, w stosunku do spadkobiercy lub spadkobierców, na rachunek których działa, jest zobowiązany do (a) wykonania swoich zadań (obowiązek główny) oraz (b) udzielania informacji (obowiązek uboczny)⁷⁴.

W ramach zobowiązania (a) mandatariusz powinien wykonywać swoje zadania w granicach służących mu kompetencji⁷⁵. Jest on zobowiązany do działania w najlepszym interesie spadkobierców jako osób, które — nie zawarłszy z nim wprawdzie żadnej umowy — znajdują się jednak w pozycji mandantów⁷⁶. Jest to zobowiązanie starannego działania, a nie zobowiązanie rezultatu, które na przykład obligowałoby do zapewnienia, że przedsiębiorstwo przetrwa okres sprawowania mandatu. Na mandatariuszu ciąży również obowiązek lojalności wobec spadkobierców⁷⁷. Wobec mandanta (lub mandantów) ponosi on odpowiedzialność odszkodowawczą za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania, o ile nie dochował należytej staranności⁷⁸. Oprócz tego, mandatariusz może zostać odwołany przez sąd, jeśli nienależycie wykonuje swoje zadania (art. 812-4 pkt 3° CC), co jest sankcją szczególną dla mandatu na wypadek śmierci, która nie występuje w regulacji ogólnej umowy mandatu. Wniosek o odwołanie mandatariusza

⁷² A. Reygrobelle t, [przyp. 10], uw. 24–26.

⁷³ A. Reygrobelle t, [przyp. 10], uw. 38.

⁷⁴ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 101.

⁷⁵ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 102.

⁷⁶ G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 24.

⁷⁷ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 103.

⁷⁸ S. Ferré-André, [przyp. 12], s. 388; N. Levillain, [przyp. 9], uw. 103; G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 26.

złożyć może tylko spadkobierca, który znajduje się w pozycji mandanta (spadkobierca „zainteresowany”)⁷⁹.

Mandatariusz ma ponadto w stosunku do spadkobierców (b) obowiązki informacyjne. Każdego roku, a także na koniec sprawowania mandatu, powinien on złożyć spadkobiercom sprawozdanie z zarządu (art. 812-7 ust. 1 zd. 1 CC). W praktyce sprawozdanie to powinno przybrać postać bilansu⁸⁰. Oprócz tego mandatariusz zobowiązany jest informować spadkobierców o wszystkich dokonanych czynnościach (art. 812-7 ust. 1 zd. 1 CC). Realizacja tego obowiązku w praktyce również powinna mieć formę pisemnego sprawozdania⁸¹. Naruszenie obowiązków informacyjnych jest sankcjonowane nie tylko odszkodowawczo, ale ponadto sąd może wówczas — na wniosek osoby zainteresowanej — uchylić mandat (art. 812-7 ust. 1 zd. 2 CC). Z normy tej wywodzi się, że — inaczej niż w przypadku zwykłego mandatu (zob. art. 1993 CC) — obowiązki informacyjne obciążające mandatariusza na wypadek śmierci są bezwzględnie wiążące i umowa zawarta przez spadkodawcę z mandatariuszem nie może ich modyfikować, a w szczególności uchylać. Jest to zatem tzw. zobowiązanie chroniące porządek publiczny (fr. *obligation d'ordre public*)⁸².

Jakkolwiek mandatariusz na wypadek śmierci jest upoważniony do zarządzania dobrami objętymi mandatem na wyłączność, to ich rzeczywistym właścicielem pozostaje oczywiście spadkobierca, na rachunek którego on działa. Oznacza to, że to temu spadkobiercy przypadają zyski wynikające z prowadzonej przez mandatariusza w imieniu własnym działalności. On też powinien pokryć powstałe straty. Podstawą prawną dokonania między nimi rozliczeń są przepisy o zwykłym mandacie (art. 1999 i 2000 CC), do których regulacja mandatu na wypadek śmierci w tym zakresie odsyła (art. 812-1-4 CC)⁸³.

Mandatariuszowi nie należy się wynagrodzenie za sprawowane czynności, chyba że w umowie uzgodniono inaczej (art. 812-2 ust. 1 CC). Jest to echo podzielanej przez prawo francuskie w odniesieniu do zwykłego mandatu zasady nieodpłatności mandatu, od której wyjątek może zostać wprost przewidziany w umowie (art. 1986 CC)⁸⁴. Jeśli umowa przewiduje wynagro-

⁷⁹ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 115–116; G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 26.

⁸⁰ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 105.

⁸¹ N. Levillain, [przyp. 9], uw. 106.

⁸² N. Levillain, [przyp. 9], uw. 108.

⁸³ G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 23.

⁸⁴ Reguła ta znajduje się w połowie drogi między prawem rzymskim, w którym panowała zasada *mandatum nisi gratuitum nullum est*, a rozwiązaniem przyjętym np. w prawie polskim, w którym zlecenie co do zasady jest odpłatne.

dzenie dla mandatariusza na wypadek śmierci, powinna je określić albo ryczałtowo (za pomocą konkretnej sumy), albo przez odniesienie do wypracowanych przez niego zysków (za pomocą procentu)⁸⁵. Określenie wynagrodzenia musi być odpowiednio szczegółowe. Inaczej niż w przypadku zwykłego mandatu, nie ma możliwości, aby zostało ono wyznaczone przez sąd⁸⁶. Co do zasady, wynagrodzenie powinno odpowiadać części pożytków i dochodów uzyskanych na skutek dziedziczenia i wynikających z zarządzania majątkiem spadkowym przez mandatariusza (art. 812-2 ust. 2 zd. 2 CC). Oznacza to, że mandatariusz powinien pobierać swoje wynagrodzenie z pożytków lub zysków przynoszonych przez zarządzane aktywa, a nie z majątku spadkowego⁸⁷. Cel takiego rozwiązania jest dwójaki. Po pierwsze, mandatariusz powinien uzyskiwać poszczególne partie należnego mu wynagrodzenia regularnie i na bieżąco. Po drugie, powinien on być dzięki temu bardziej zmotywowany do starannego zarządzania dobrami, ponieważ jeśli nie wypracuje zysku, to nie otrzyma wynagrodzenia⁸⁸. Wyjątkowo jednak wynagrodzenie może zostać pobrane lub wypłacone ze środków należących do spadku, a to wtedy, gdy dochody i pożytki, przynoszone przez zarządzane dobra, są niewystarczające bądź w ogóle nie występują, jak na przykład w przypadku *biens non frugifères*, czyli dóbr ze swej istoty nieprzynoszących pożytków (art. 812-2 ust. 2 zd. 3 CC). Wynagrodzenie mandatariusza na wypadek śmierci jest w każdym przypadku długiem spadkowym. W tym zakresie mandatariuszowi przysługuje status wierzyciela spadkowego⁸⁹. Spadkobiercom przysługuje natomiast co do tego wynagrodzenia prawo zmniejszenia (*droit à réduction*; zob. art. 920 CC), gdyby konieczność zapłaty wynagrodzenia pozbawiała ich całości lub części obowiązkowego udziału w spadku, czyli rezerwy (art. 812-3 zd. 1 CC). Spadkobierca objęty mandatem może wnieść do sądu o zmianę wynagrodzenia mandatariusza na wypadek śmierci, jeżeli jest ono nadmierne w stosunku do czasu trwania mandatu lub zakresu wynikających z niego obowiązków (art. 812-3 zd. 2 CC).

Poza zobowiązaniem do zapłaty wynagrodzenia, na spadkobiercach objętych mandatem ciąży ponadto obowiązek współdziałania z mandatariuszem w celu zapewnienia należytego wykonania mandatu. Oznacza to, stosownie do okoliczności, konieczność udzielenia mu potrzebnych informacji, wydania niezbędnych dokumentów itp.⁹⁰

⁸⁵ G. W i c k e r, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 27.

⁸⁶ N. L e v i l l a i n, [przyp. 9], uw. 45.

⁸⁷ N. L e v i l l a i n, [przyp. 9], uw. 47.

⁸⁸ N. L e v i l l a i n, [przyp. 9], uw. 47.

⁸⁹ N. L e v i l l a i n, [przyp. 9], uw. 95.

⁹⁰ N. L e v i l l a i n, [przyp. 9], uw. 104.

8. WYGASNIĘCIE MANDATU NA WYPADEK ŚMIERCI

Ustawa szczegółowo reguluje sposoby wygaśnięcia mandatu na wypadek śmierci w art. 812-4 CC. Nie jest to wyliczenie enumeratywne, ponieważ mandat na wypadek śmierci może wygasnąć także z innych przyczyn, wynikających z reguł ogólnych (na przykład ziszczenia się warunku rozwiązującego, zniszczenia dóbr objętych mandatem, odrzucenia spadku przez spadkobiercę, na rachunek którego mandatariusz miał działać)⁹¹.

Wedle zaś wspomnianego przepisu mandat ten gaśnie, po pierwsze, z upływem terminu, na jaki go ustanowiono (art. 812-4 pkt 1° CC). Termin ten wynika z umowy mandatu, zawartej między spadkodawcą i mandatariuszem. Jest on jej koniecznym elementem. Może on jednak wynosić najwyżej dwa lata (liczone od śmierci spadkodawcy). Sąd może raz lub więcej razy wydłużać ten okres na nie więcej niż pięć lat (art. 812-1-1 ust. 2 zd. 1 CC).

Po drugie, mandat dobiega końca w razie rezygnacji samego mandatariusza (art. 812-4 pkt 2° CC). Jednak w tym przypadku stosunek prawny nie ustaje natychmiast. Mandatariusz może zaprzestać wykonywania swoich obowiązków dopiero po zawiadomieniu zainteresowanych spadkobierców lub ich przedstawicieli (art. 812-6 ust. 1 CC) oraz upływie okresu wypowiedzenia. Rezygnacja (wypowiedzenie) staje się skuteczna dopiero po upływie trzech miesięcy od chwili zawiadomienia, chyba że mandatariusz i zainteresowani spadkobiercy uzgodnili inaczej (art. 812-6 ust. 2 CC).

Po trzecie, mandat może zostać uchylony przez sąd — na wniosek zainteresowanego spadkobiercy lub jego przedstawiciela — z uwagi na zajście jednej z trzech przyczyn. Naprzód, jeśli nie istniał (pierwotnie) poważny i słuszny interes (*intérêt sérieux et légitime*) uzasadniający ustanowienie mandatu. Nadto, jeśli interes ten zniknął (następco) po rozpoczęciu wykonywania mandatu. Wreszcie, sąd może uchylić mandat, jeśli mandatariusz nienależycie wykonywał swoje zadania (art. 812-4 pkt 3° CC). Szczególną postacią naruszenia obowiązków mandatariusza jest brak złożenia spadkobiercom sprawozdania z zarządu. Na tę okoliczność ustawa przewiduje *expressis verbis* możliwość wniesienia do sądu o uchylenie mandatu (art. 812-7 ust. 1 CC). Uchylenie mandatu przez sąd na skutek zniknięcia poważnego i słusznego interesu nie powoduje obowiązku zwrotu przez mandatariusza całości lub części otrzymanego wynagrodzenia, chyba że było ono nadmierne w stosunku do czasu trwania lub ciężaru rzeczywiście wykonanych przez niego zadań (art. 812-5 ust. 1 CC). Obowiązek taki powstaje natomiast, jeśli sądowe uchylenie mandatu nastąpiło z powodu nienależytego wykonywania

⁹¹ G. W i c k e r, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 30.

obowiązków — jest on niezależny od ewentualnego obowiązku naprawienia wynikłej stąd szkody (art. 812-5 ust. 2 CC).

Po czwarte, mandat dobiega końca, jeżeli spadkobiercy zawrą z mandatarium na wypadek śmierci nową umowę mandatu, *inter vivos*, nazywaną *le mandat conventionnel*, o której mowa w art. 813 CC (art. 812-4 pkt 4° CC). Do tej ostatniej stosuje się już przepisy ogólne o umowie mandatu (art. 813 CC), z czego wynika, że jest to — inaczej niż mandat na wypadek śmierci — mandat obejmujący prawo do reprezentacji spadkobierców (art. 1984 CC). Skoro daje on dalej idące upoważnienie mandatarium, to upoważnienie wynikające z mandatu na wypadek śmierci zostaje skonsurowane i stąd przepis o jego wygaśnięciu⁹².

Po piąte, wygasa on również w razie zbycia przez spadkobierców dóbr objętych mandatem (art. 812-4 pkt 5° CC). Gdy mandatarium na wypadek śmierci zarządza przedsiębiorstwem, wygaśnięcie mandatu powoduje zbycie tego przedsiębiorstwa przez spadkobiercę. Dotyczy to także zbycia dobra w toku postępowania egzekucyjnego⁹³. Regulacja ta dowodzi, że relacja prawna między mandatarium a spadkobiercami, na rachunek który on działa, ma charakter osobisty. Pozwala ona zarazem, aby spadkobiercy doprowadzili do wygaśnięcia mandatu, jeśli z jakichkolwiek przyczyn uważają go za niekorzystny. Wystarczy, że znajdą oni nabywcę na, na przykład, objęte mandatem przedsiębiorstwo. Jakkolwiek więc spadkobierca jest związany mandatem, to może od niego uciec, doprowadzając do zbycia dobra⁹⁴. Jest to jednak o tyle zgodne z funkcją mandatu na wypadek śmierci — w przypadku, gdy dotyczy on przedsiębiorstwa — że w razie nabycia przedsiębiorstwa przez osobę trzecią jego wartość zostaje zachowana (środki ze sprzedaży trafiają do spadkobierców)⁹⁵. W prawie francuskim dopuszczalne jest jednak, w przypadku czynności stanowiących tzw. akty szczodroblewości (tj. *les libéralités*), czyli darowizny i testamentu, zastrzeżenie przez testatora (lub darczyńcę) postanowienia o niezbywalności dobra, o ile jest ona czasowa i usprawiedliwiona poważnym i słusznym interesem (art. 900-1 CC). Za pomocą tej klauzuli można „uwięzić” objętego mandatem spadkobiercę, pozbawiając go możliwości doprowadzenia do wygaśnięcia mandatu przez zbycie⁹⁶. Mógłby on wówczas tylko odrzucić spadek (co także prowadzi do wygaśnięcia mandatu na wypadek śmierci). Klauzula ta nie

⁹² G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 34.

⁹³ G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 35.

⁹⁴ G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 35.

⁹⁵ F. Labelle-Pichevin, [przyp. 12], s. 13.

⁹⁶ G. Wicker, [przyp. 9], art. 812–812-7, uw. 35.

może jednak dotyczyć dóbr tworzących rezerwę spadkobiercy koniecznego⁹⁷.

Po szóste, mandat gaśnie w razie śmierci lub objęcia ochroną prawną (opieką, kuratelą i in.) mandatariusza będącego osobą fizyczną bądź w razie rozwiązania mandatariusza będącego osobą prawną (art. 812-4 pkt 6° CC).

Po siódme, przyczyną wygaśnięcia mandatu jest także śmierć spadkobiercy, na rachunek którego mandatariusz działa, bądź — gdy spadkobierca ten został objęty ochroną prawną — decyzja sądu sprawującego taką ochronę (opiekę, kuratelę i in.) o uchyleniu mandatu (art. 812-4 pkt 7° CC).

Jeśli jest wielu spadkobierców, na rachunek których działa mandatariusz, to przyczyna wygaśnięcia mandatu dotycząca tylko jednego z nich (na przykład śmierć jednego ze spadkobierców) nie prowadzi do całkowitego wygaśnięcia mandatu, a ma skutki tylko wobec tego spadkobiercy. Również jeśli jest wielu mandatariuszy, to przyczyna wygaśnięcia mandatu dotycząca tylko jednego z nich ma skutek wyłącznie w odniesieniu do tego mandatariusza (art. 812-4 *in fine* CC).

9. PODSUMOWANIE I OCENA REGULACJI

Mandat na wypadek śmierci jest postrzegany jako instrument, który pozwala zapewnić skuteczny zarząd nad złożonymi składnikami spadku, takimi jak przedsiębiorstwa lub nieruchomości⁹⁸. Główna zaleta tej instytucji jest taka, że przedsiębiorstwo może dzięki niej przetrwać śmierć swojego właściciela⁹⁹. Doceniono możliwość wykorzystania tej instytucji do zapewnienia sprawniejszego funkcjonowania spółki prawa handlowego po śmierci jednego ze współników, jakkolwiek wskazuje się, że nowa regulacja nie została właściwie uzgodniona z rozwiązaniami przewidzianymi w prawie spółek¹⁰⁰. Pojawiają się jednak głosy, że mandat na wypadek śmierci nie jest w praktyce stosowany tak często, jak tego oczekiwano¹⁰¹.

Dlatego niektórzy zgłaszają postulaty *de lege ferenda*. Krytykowana jest na przykład reguła, zgodnie z którą mandat na wypadek śmierci gaśnie, jeśli spadkobierca zbywa dobra objęte mandatem na rzecz osoby trzeciej (art. 812-4 pkt 5 CC)¹⁰². Twierdzi się ponadto, że zakres uprawnień manda-

⁹⁷ N. Levillain, [przyt. 9], uw. 143.

⁹⁸ N. Levillain, [przyt. 9], uw. 7.

⁹⁹ F. Labelle-Pichevin, [przyt. 12], s. 22.

¹⁰⁰ A. Reyrobelle, [przyt. 10], uw. 39.

¹⁰¹ L. Papaïs, [przyt. 32], s. 1.

¹⁰² L. Papaïs, [przyt. 32], s. 1.

tariusza przed przyjęciem spadku przez spadkobiercę jest zbyt wąski¹⁰³. Z dezaprobatą spotkało się także ograniczenie czasowe, według którego mandat na wypadek śmierci może być ustanowiony — wówczas, gdy jego przedmiotem są dobra przeznaczone do wykonywania działalności gospodarczej — najwyżej na pięć lat (art. 812-2-1 CC)¹⁰⁴. Reguły, w zakresie których mandat na wypadek śmierci odbiega od konstrukcji zwykłego mandatu, są postrzegane negatywnie i mają one odpowiadać za „niefortunną atmosferę wokół nowej instytucji”¹⁰⁵. Pytanie o to, jak powinny wyglądać nowoczesne instrumenty zarządzania majątkiem spadkowym, a zwłaszcza należącym do niego przedsiębiorstwem, nie zostało więc jeszcze we Francji zamknięte.

¹⁰³ L. P a p a ĩ s, [przyp. 32], s. 1.

¹⁰⁴ L. P a p a ĩ s, [przyp. 32], s. 1.

¹⁰⁵ L. P a p a ĩ s, [przyp. 32], s. 2.